

УДК 378.637:37.036

КРЕАТИВНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Марія Довгань

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто концепцію креативної освіти, проаналізовано принципи, складові й принципіву відмінність її від традиційної. Акцентовано на значенні її у формуванні творчої особистості учня.

Ключові слова: креативна педагогічна освіта, творча особистість, дослідницька діяльність.

На сучасному етапі розвитку відбулося певне відставання освіти від креативної науки. Якщо наука кардинально змінюється, то шкільна система не завжди змінює усталені парадигми освіти, що виражається у процесі освіти, зумовлюючи кризу особистості [10].

Зважаючи на це, на етапі шкільної освіти ми втрачаємо багато обдарованих учнів із щонайменше трьох причин. По-перше, тому що вони далеко не завжди отримують визнання у вчителів та в однолітків. По-друге, навчання в школі формалізоване і, незважаючи, на спроби що-небудь змінити, таким і залишається. По-третє, вся система освіти орієнтована на розвиток лівої півкулі головного мозку. Освіта пропонує засвоєння норм, формул, визначення, систематизацію інформації, яка постійно збільшується. Під час такого навчання “розпадається” цілісна картина світу [4].

Система класичної моделі освіти не завжди створює умови втілення альтернативного педагогічного досвіду і неспроможна на належному масовому рівні асимілювати досвід кращих педагогів-новаторів через консерватизм „академізму системи” [10]. Вихід із цієї ситуації усвідомлює суспільство: шкільна освіта потребує реформування. З огляду на це на противагу традиційній системі освіти відповідно до креативної концепції освіти сформувалася педагогічна система, яка відходить від механічного перенесення знань, а за основу взято пошукову діяльність учнів. Вона створює можливість для самоактуалізації та розвитку творчої індивідуальності, спрямована на розвиток особистісних стратегій, оригінальності та обдарованості [10].

Ми ставили за мету розглянути концепцію креативної освіти, проаналізувати її принципи, складові й принципову відмінність від традиційної.

Креативну концепцію освіти досліджують такі педагоги і вчені, як А. Сологуб, В. Мадзігон, А. Хутірський, С. Сисоєва та інші, які в своїх працях розробили загальні засади та принципи використання евристичного підходу в навчанні [1]. У визначенні умов розвитку творчих здібностей як складової креативної освіти вони зверталися до досліджень таких психологів: Дж. Гілфорда, В. Дружиніна, Д. Богоявленської, О. Матюшкіна [7].

Креативна педагогічна освіта визначає таку організацію навчання, виховання і розвитку творчої активності, яка прагне отримання творчого продукту інтелектуальної діяльності та самостійного створення нового. Учень у ній – один із головних суб'єктів або головних дійових осіб співробітництва і педагогічної фасилітації (сприяння). Сучасна стратегія освіти передбачає особистісно орієнтоване навчання. Сутністю його є партнерство всіх учасників навчально-виховного процесу, утвердження ідей гуманізму, стимулювання до творчості й самореалізації дітей і педагогів [2].

Отже, головні ознаки креативності освіти:

- перехід від дисциплінарно-орієнтованої системи навчання до проектно-творчої;
- організація навчально-виховного процесу, що здійснюється з позицій особистісного підходу, у межах якого розвиток виявляється як оволодіння дитиною морально усвідомленою внутрішньою свободою, як формування у неї творчих здібностей і розкриття усіх потенцій індивідуальності;
- зміна стратегій, спрямованих на особистісно-відтворюване засвоєння фундаментальних знань за допомогою викладача, паралельне застосування та адаптація їх у практиці та створення максимальних умов для використання знань у передбачуваних обставинах на основі розвинутих творчих здібностей;
- зміна суб'єкт-об'єктних взаємин у навчанні на суб'єкт-суб'єктні; зростання значення наукових знань і можливості їх практичної реалізації;
- зміна ціннісних орієнтацій, установка на рефлексивно-творче засвоєння нових знань, продуктивне їх впровадження і творче використання;
- застосування інноваційних технологій навчання;
- реалізація безперервності освіти [10].

Творча особистість – це головна мета креативної системи навчання, яка визначає модель становлення творчої особистості як піраміду, в основі якої – гуманна людина зі всією сукупністю творчих задатків, здібностей, мотивів.

Вершина піраміди – “дослідник-філософ”, а “дослідник-громадянин”, “дослідник-винахідник”, “дослідник-експериментатор”, “дослідник-теоретик” – проміжні шаблі [8].

Креативна освіта передбачає творчість учнів у навчанні завдяки особистому їх залученню до активного дослідження. Саме його результати можуть бути відкриттям для учня тих знань, які для нього особисто є новими. У креативному дидактичному процесі беруть до уваги пріоритетність творчого розвитку учнів та використання змісту освіти як матеріалу для дослідження. Учень своїми зусиллями, долаючи різні труднощі, досліджує природу, суспільство, людину і здобуває нові знання (Дж. Дьої, Г. Ващенко).

У креативній дидактичній системі учень як суб'єкт творчості – це дослідник, а навчальний матеріал – об'єкт дослідження та головний засіб формування творчої особистості.

Дослідницька діяльність, на нашу думку, передбачає розв'язання проблемних завдань суб'єктом творчості. Суб'єкт творчості – це особа, яка реалізує весь життєвий цикл проблемного завдання: здійснює його вибір та формує обрис, а також реалізує конкретне формулювання і вирішення цього завдання.

Інформаційне поле суб'єкта творчості – особи, що вирішує проблемне завдання, – інформація, яка пов'язана з різноманітними об'єктами творчості (про потреби в інноваціях, про предметні галузі, що досліджують) і є аналогами тих, які досліджують; інформація про засоби реалізації усіх стадій життєвого циклу проблемного завдання (про арсенал інструментарію творчості, який може бути для цього застосований). Інформація про засоби реалізації усіх стадій життєвого циклу проблемного завдання охоплює інформацію про засоби впливу на об'єкти творчості.

Проблемне завдання, за визначенням В. Одріна, – це завдання, процес вирішення якого неможливо алгоритмізувати в точному (математичному) розумінні терміна “алгоритм”. Інтенсифікацію процесу постановки та вирішення проблемного завдання він розглядає як підвищення одночасно цілеспрямованості, надійності, оперативності цього процесу, а також множинності його результату. Ці складові інтенсифікації визначають, як треба керувати процесом постановки та вирішення проблемного завдання, щоб одержати шукані розв'язки, і який саме інструментарій творчості потрібно для цього створити та/або вдосконалити [3].

Інструментарій творчості – це евристичні за своєю природою прийоми, методи, алгоритми та програми постановки й вирішення проблемних завдань, це засоби впливу на систему “суб'єкт творчості – процес творчості – об'єкт творчості”. Одрін розглядає саме такі впливи на об'єкт і/або суб'єкт творчості, які спрямовані на інтенсифікацію процесу творчості:

технологічного процесу одержання шуканого розв'язку проблемного завдання.

До основного інструментарію творчості В. Одрін відносить:

1) евристичні прийоми, методи, алгоритми і програми, які використовують на різних етапах життєвого циклу проблемного завдання: від його виявлення та попередньої постановки аж до отримання шуканого розв'язку;

2) психоевристичні прийоми, методи, алгоритми та програми впливу на суб'єкт творчості, які у різний спосіб мобілізують його творчий потенціал власне для вирішення конкретного проблемного завдання [3].

Евристичний інструментарій впливу на об'єкт творчості призначений не для зведення проблемної задачі до тривіальної, або тривіальних, а лише для організації системи творчості та управління її функціонуванням (творчим процесом) з метою його інтенсифікації.

Психоевристичний інструментарій впливу на суб'єкт творчості не утворює його творчий потенціал, а лише сприяє найбільшому його розкриттю, зокрема мобілізації прихованих резервів. Він також призначений для організації системи творчості та управління процесом вирішення проблемного завдання: спрямовує суб'єкт творчості на шуканий розв'язок та керує пошуком як "автопілот".

До допоміжного інструментарію творчості В. Одрін відносить такий інструментарій, який дає змогу підвищити продуктивність праці суб'єкта творчості. Це різні засоби формування продуктивного "творчого фону": спеціальні приміщення, світлове, колірне та музичне тло, а також методи організації спеціальних творчих груп, груп експертів, деякі прийоми та методи організації праці дослідників та винахідників.

Розглядаючи механізм постановки та вирішення проблемного завдання, В. Одрін вважає, що цей процес завжди складається з двох стадій: аналізу інформації стосовно класу об'єктів, який досліджують, до якого належить і шукане рішення; синтезу шуканого розв'язку. Дослідник виділяє два можливі та принципово різні механізми постановки та вирішення проблемних задач: метаморфічний (трансформаційний) та морфологічний (багатоаспектний системний).

Розглянемо ці класи методів. Метаморфічний (трансформаційний) механізм полягає в одержанні шуканого розв'язку шляхом перетворення, перебудови його прообразу: прототипу або моделі шуканого. Головні принципи, на яких базуються методи метаморфічного класу, були закладені ще в працях Парменіда та інших елеатських учених (V ст. до н.е.), а потім Платона, Евкліда, Аристотеля. До класу сучасних трансформаційних методів треба відносити передусім такі: трансформація системи, пошук нових функцій (Дж. Джонс), алгоритм розв'язання винахідницьких задач

(Г. Альтшуллер). Найбільш відомий трансформаційний метод – алгоритм розв’язання винахідницьких задач, який детально розроблено і широко застосовують [3].

На першій стадії трансформації (трансформаційного аналізу), аналізуючи вимоги до шуканого розв’язку та суперечності, які спричинили ситуацію потенційного інноваційного запиту, знаходять прототип або будують ту чи іншу вихідну модель шуканого. На другій стадії (трансформаційного синтезу), трансформуючи прототип або модель шуканого, знаходять ідею шуканого: уявлення про те, як можна розв’язати певну суперечність. Процедура трансформаційного аналізу, як вважає багато фахівців, має базуватися на принципі, котрий П. Олександрійський іменував “регресивним міркуванням”, Д. Пойя – “просуванням від кінця до початку”, а деякі фахівці зі штучного інтелекту – “назаднім рухом”, тобто просуванням від вихідних уявлень щодо шуканого, що почерпнуті з аналізу заданої ситуації потенційних інноваційних запитів, а потім – умов задачі, до прообразу шуканого. Перехід від початкових обрисів шуканого до його прототипу реалізується в наявних методах трансформації лише в сфері неусвідомленого та раптово завершується інсайтом. Весь цей процес у цілому неможливо “витягти” в сферу усвідомленого, а також відповідно структурувати, інвертувати та використовувати на другій стадії трансформації – як канву для побудови евристичних алгоритмів трансформаційного синтезу. Зважаючи на це, процедури вирішення проблемних завдань, що базуються на трансформаційному механізмі, не гарантують успіху – отримання шуканого, – і трансформацію доводиться провадити неодноразово, а проблемне завдання іноді так і залишається невирішеним. Під час реалізації трансформаційного механізму практично завжди не вистачає інформації щодо прообразу шуканого задля побудови адекватної моделі його образу. Розробники вимушені вивчати також множини трансформаційних аналогів, тобто виходити за межі трансформаційного механізму – використовувати елементи морфологічного.

Морфологічний механізм полягає в побудові множини всіх можливих вирішень певного та аналогічних завдань, тобто морфологічної множини вирішень і вибору з цієї множини шуканого вирішення. Побудова морфологічної множини – це перша стадія вирішення проблемного завдання у процесі його реалізації на основі морфологічного аналізу

На другій стадії вирішення проблемного завдання на основі морфологічного механізму – стадії морфологічного синтезу – вибирають шукане вирішення з морфологічної множини систем, що досліджують. За умови коректної побудови морфологічної множини шукане рішення обов’язково повинне міститися в цій множині.

Порівняльний аналіз обох механізмів вирішення проблемних завдань привів до таких висновків: трансформаційні методи суттєво більш цілеспрямовані і менш трудомісткі, ніж морфологічні, але суттєво менш надійні, оскільки нема можливості визначити навіть вірогідність отримання шуканого рішення [3].

Учитель неодмінно повинен урізноманітнювати дослідницьку діяльність учнів, покладаючи на них особисту відповідальність за результати навчально-дослідної діяльності. На думку В. Сухомлинського, “самостійність, творчий характер розуму формується завдяки тому, що в розумовій праці учнів на уроці – і в процесі первинного сприймання, і, особливо, в процесі розвитку, поглиблення знань – є елементи дослідження” [9]. Виступаючи в ролі фасилітатора (помічника), вчитель спонукає учнів до максимальної пізнавальної активності, створюючи творчий психологічний клімат засобами співтворчості з учнями.

Принципи креативної педагогічної системи, на нашу думку, повинні відповідати принципам педагогіки творчості й відображати засоби використання загальних законів відповідно до сучасного стану системи освіти і соціально-економічного розвитку суспільства. С. Сисоева виділяє такі принципи педагогічної творчості: взаємозумовленості освіти і творчого розвитку особистості, в основі якого є розуміння будь-якого навчання як джерела нового в психічному розвитку особистості (Л. Виготський, Г. Костюк); самоорганізації, що відображає специфіку управління процесом формування творчої особистості й реалізації творчого потенціалу, зумовлену особливостями управління нелінійними системами (Є. Князева). Принцип самоорганізації орієнтує педагога на внутрішній вплив, на узгодження розвитку учнів з власними тенденціями розвитку, а також на необхідність „збуджувати” й ініціювати творчу активність, зважаючи на те, що управління повинно бути непомітним, мінімальним за своїм зовнішнім впливом і здійснюватися опосередкованими методами. Саме в цьому випадку можна вести мову не про управління, а про процеси самоуправління. Ідея самоорганізації в сучасних умовах стає найважливішим методологічним принципом нової парадигми освіти [6].

Для виявлення здібностей та творчої активності учнів використовують дані психологічних анкет, повсякденні психологічні спостереження та висновки після різних форм роботи на уроках.

Мисленнєву пошукову діяльність учнів стимулюють різними засобами і прийомами: застосовують методи дослідницького, евристичного характеру, творчі завдання, які підтримують тривалу самостійну роботу (реферати, проекти), навчальні дискусії, пізнавальні ігри.

Креативна дидактична система передбачає здійснення п'яти органічно пов'язаних видів навчання: фронтального, колективного, групового,

індивідуального, індивідуально-групового, а також передбачає застосування різноманітних методів навчання, серед яких дослідницький та частково-пошуковий посідають визначне місце [8].

Методичні орієнтири креативного навчання: теоретичне дослідження, експериментальне дослідження, екскурсійне навчальне дослідження, вільний діалог (Аристотелівські бесіди), керований діалог (Сократівські бесіди), евристичні бесіди, наукові дискусії, наукові та навчальні семінари, моделювання особистих розробок, захист науково-дослідних робіт, наукові звіти (виступи, доповіді, статті, реферати) [8].

Задоволення навчанням як творчістю і врахування потреби учнів у різноманітній діяльності, самореалізації й самоствердженні слід здійснювати під час використання змісту освіти як матеріалу для навчального дослідження і досягнення учнями бажаної свободи творчості; узгодження навчального процесу з принципом наукового дослідження, а діяльності учня – з діяльністю вченого; різноманітної дослідної діяльності як форми активної самодіяльності учня-дослідника; співпраці й співтворчості учнів та учителів, коли вчителі в умовах творчого психологічного клімату виконують функції наукових наставників, експертів [8].

Отже, розглянута педагогічна система є альтернативою традиційній, тому що створює умови для формування в учнів творчої самосвідомості й стилю активної дослідницької діяльності. У цій системі учень оволодіває дослідницьким прийомом, навиками самостійної творчої діяльності [6]. Завдання педагога у цій системі освіти – визначення творчих особистостей і створення належних умов для їхнього розвитку. У сучасному навчально-виховному процесі вчителі, викладачі вищої школи повинні тотально використовувати технології, орієнтовані на формування творчої особистості, а знання-орієнтовані технології повинні стати лише допоміжними.

-
1. Кабусь Н. Д. Система оцінювання творчих досягнень учнів у процесі вивчення іноземної мови // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. наук. праць Харк. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. 2003. Вип. 20. С. 47–50.
 2. Кушнір В. Шлях до освіти // Освіта XXI століття. 2001. № 1. С. 4.
 3. Одрін В. Технологія наукової і технічної творчості: нова наука та високоінтелектуальна інформаційна метатехнологія // Вісн. НАН України. 2005/ № 6. С. 43–64.
 4. Рождественская Н. В., Толишин А.В. Креативность: пути развития и тренинги. СПб., 2006.

5. *Сисоєва С. О.* Основи педагогічної творчості: Підручн. для студ. К., 2006.
6. *Сологуб А.* Креативна хімічна освіта ліцеїстів // Біологія і хімія в школі. 2004. № 2. С. 23–25.
7. *Сологуб А.* Мониторинг качества креативного образования лицеистов // Развитие педагогической і психологической наук в Україні 1992–2002: Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Х., 2002. С. 423–433.
8. *Сологуб А.* Технологія креативного навчання // Завуч. 2005. № 28. С.19–24.
9. *Сухомлинський В.О.* Павлівська середня школа: Вибр. тв.: В 5 т. К., 1977. Т. 4.
10. *Тулякова М. М.* Професійне самовизначення творчої особистості в системі креативної освіти // Педагогічні науки: Зб. наук. праць. Суми, 1999. С. 196–203.

CREATIVE PEDAGOGICAL EDUCATION AS A MAIN DETERMINANT OF CREATIVE PERSONALITY DEVELOPMENT

Maria Dovhan'

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41; UA – 79000, L'viv, Ukraine*

The paper deals with the conception of creative education, analyses its principles, components and fundamental difference from traditional one. It lays the accent on its importance for forming a creative personality.

Key words: creative pedagogical education, creative personality, research activity.

Стаття надійшла до редколегії 3.03.2008

Прийнята до друку 15.05.2008